

SOMLAI PÉTER

ELTE Szociológiai Tanszék, Budapest

KÖLCSÖNÖS MEGÉRTÉS INTIM KAPCSOLATI RENDSZEREK BEN*

Az intim kapcsolatok alakulására és stabilitására vonatkozó vizsgálódások két irányban folynak. Ezt a „konszenzus-elméletek” a szerepegyeztetések függvényében vizsgálják, a „konfliktus-elméletek” viszont főként a közvetlen kommunikáció módjaival és személyiségalkító hatásaival foglalkoznak. A deviáns magatartások háttere illetve az ún. „túlszervezett” családok működése alapján kétségbe vonhatók a szerepegyeztetéseken alapuló elméletalkotások, ugyanakkor a „konfliktuselméletek” interakciós helyzetekre vonatkoznak, nem számolnak a kapcsolatalakítás hosszabb távú folyamataival és a nyílt kommunikáció gátjainak természetével.

Az alábbiakban egy olyan „*kapcsolati szemlélet*” körvonalait igyekszem megrajzolni, melynek gyújtópontjában a *kölcsönös megértés* problémája áll. Ezt a problémát nem korlátozhatjuk a) tetszőleges párkapcsolatokra és b) kognitív műveletekre — illetve a szerepelvárások behaviorista terminusaiban értelmezett egyeztetésére —, hanem abból kell kiindulnunk, hogy bizonyos esetekben a „kapcsolatrendszer” stabilitása és a „kölcsönös megértés” szintje korrelatív jellegű. Mégpedig annál inkább az, minél informálisabbak a kapcsolatok, illetve minél alapvetőbb ezek jelentősége a hozzá tartozó tagjaik életének alakulásában. Talán a modern családok esetében a legerősebb az összefüggés: a kölcsönös megértés elért szintje ezekben függ össze legszorosabban a kapcsolatrendszer egészének alakulásával. Példáim többsége is a családtagok közötti megértésre vonatkozik.

1. Szándéktulajdonítás és megértés

Az emberek közötti megértés — abban az értelemben, ahogyan itt használom e fogalmat — nyilvánvalóan más módja a megismerésnek, mint például egy műszaki probléma vagy egy matematikai feladat felfogása. Amíg ez utóbbiakat megfogalmazhatjuk világos és szabatos kijelentésekben, hiszen azok jelentése csakis a „megismerő értelemre” tartozik, addig a „kölcsönös megértés” nemcsak kognitív művelet s jelentésvilága nem mindig és nem mindenben engedelmeskedik az ítéletalkotás és következtetés logikai szabályainak.

*Részletek egy terjedelmesebb tanulmányból, melyben a modern családok kapcsolatrendszerének társadalomtörténeti kérdéseivel, illetve a tagok közötti kölcsönös megértés esélyének problémáival foglalkozom. A tanulmány azokra a kutatásokra támaszkodik, melyeket 1977 óta az ELTE Szociológia tanszékén folytatok (lásd SOMLAI, 1978a és 1978b).

A jelentéssalkotás és megértés a személyközi kommunikáció folyamatában zajlik. E folyamatot most megpróbálom elemeire bontva értelmezni (GARFINKEL, 1972). Az egyszerűség kedvéért egyetlen dialógus egyetlen közlésére szorítkozom s eltekintek mindenfajta, később elemzendő bonyolító tényezőtől. A példa színhelye legyen egy lakás, időpontja este 8 óra körül. Szereplői: feleség, akit „A”-val és férj, akit „B”-vel jelölök. A férj a szobában ül és nézi a tv-műsort, a feleség a konyhában áll a gáztűzhely előtt és onnan szól be a férjének:

(1) Kész a vacsora.

E közlés jelentése nem feltétlenül azonos „A” és „B” számára. Tegyük fel, hogy „A” ezzel annyit akar mondani:

(2) Biztos éhes vagy, kezdhetsz vacsorázni.

Tegyük fel továbbá, hogy „B” számára (1) azt jelenti, hogy

(3) „A” nem akarja behozni a vacsorát.

Feltevésünk szerint (2) és (3) között eltérés van. „A” ugyan nem állította azt, amit „B” (3)-mal *tulajdonít* neki, de az ellenkezőjét sem mondta. Közlését lehetett így értelmezni, például akkor, ha „B” úgy látta vagy hallotta, hogy „A” előzőleg már hozzákezdett a terítéshez a konyhában. Mindenesetre (2) és (3) felfogható mint (1) kétfajta jelentése, amiket a résztvevők *úgy alkottak meg, hogy mindketten előlegezték a másik fél elvárásait*. Tegyük fel, hogy „A” úgy gondolta: „B” olyan közlést vár, melynek jelentése az, hogy

(4) Végre ehetünk.

Tegyük fel azt is, hogy „B” viszont úgy gondolta:

(5) „A” azt hiszi, hogy a szobában, „tv-előtt” akarok vacsorázni, pedig ő a konyhában szeretné, „tv-mentesen”, vacsora közben beszélgetni velem.

Ezek az előlegezésekből és elvárástulajdonításokból álló sorozatok nyilván tovább folytathatók, hiszen (4) is tartalmaz egy olyan előfeltevést, melyet „A”, és (5) is egy olyat, melyet „B” tulajdonít a másik félnek. Így van ez vajon mindenfajta személyes kommunikációban, vagy pedig csakis a félreértések, konfliktusok, konfúz társalgások esetén? Ezt a szerteágazó kérdést itt nem vizsgálhatom meg, csupán arra kívánok utalni, hogy a *tulajdonítás* művelete, a másik fél szándékának feltételezése és reflexiója nélkül elképzelhetetlen a személyközi kapcsolatok alakulása. A biológiai egyed szociokulturális fejlődésének, emberi inividuummá válásának egyik döntő feltétele, hogy ezt a műveletet megtanulja: mások részéről megtapasztalja és maga gyakorolni tudja. A személyközi kommunikációban a tulajdonítások tartalma — a megértés viszonylagos mércéjéhez képest — sok esetben eléggé egybehangzó lehet, de ez éppúgy értelmező előlegezések eredménye, mint az eltérés. *Szándéktulajdonító feltételezések sorozata adja meg mind a jelentések eltérésének, mind pedig összehangolásának elvi és gyakorlati lehetőségét.*

A folyamat alapszerkezetének váza tehát a közlések, gesztusok és másfajta kommunikatív jelzések jelentéseinek kölcsönös előlegezéséből, ezen előlegezések előlegezéseiből, s ezeknek további előlegezéseiből áll, miközben mindegyik résztvevő belefoglalja előlegezéseibe azt, amit erről a másiknak tulajdonít s amit feltételezése szerint a másik tulajdonít önek. Ha a kölcsönös megértést a „tulajdonítások és indítékok egybeesése”-ként definiálnánk és csak ezt a modellt vennénk figyelembe, akkor kijelenthetnénk: kölcsönös megértés sosem lehetséges, mert a feltételeiként megjelölt tulajdo-

nítások és indítékok végtelen sora ezt elvileg nem teszi lehetővé. Bizonyos értelemben ezt a kijelentést elfogadom. Abban az értelemben, ahogy például G. W. Allport is megfogalmazta: „Senki sincs köztünk, aki teljesen meg tudna érteni egy másik embert, minthogy nincs olyan emberi lény, aki közvetlenül osztoznék egy másik indítékaiban, gondolataiban vagy érzéseiben.” (ALLPORT, 1980, 513.) A fenti modell azonban csak a személyközi kommunikáció folyamatának „alapvázát” foglalja össze, és ahhoz, hogy feltárhassuk a kölcsönös megértés működését és akadályait, a folyamat további tényezőit is be kell vonnunk az elemzésbe.

A „nyílt kommunikáció” gondolatának jegyében hivatkozni lehet például a párbeszéd *folyamatosságára*, arra, hogy a családtagok így tisztázhatják kölcsönös elvárásait és rámutathatnak egymás téves előlegezéseire, hibás vagy pontatlan tulajdonításaira. A személyközi kommunikáció folyamatos jellege tehát korrektív hatású lehet. Elfogadom ezt a lehetőséget. A kapcsolatokban zajló kommunikáció folyamatos jellege azonban további elméleti nehézségeket vet fel s ezeknek kiküszöbölésére véleményem szerint nem elegendők a nyílt kommunikáció szempontjai.

Az előbbi példából is láthatjuk, hogy egyetlen közlés jelentésváltozatai az előzmények sokaságára és egy gazdag jelentésvilágú kontextusra utaltak. Az egyes közlések kapcsolódhatnak folyamatosan egymáshoz, alkothatják egy-egy dialógus részét és elvileg kétségkívül lehetőség van arra, hogy korrigálják a téves előlegezéseket. Az ilyen korrekciók hatékony működését az előbbi példa alapján így mutathatjuk be: „A” kifejti, hogy „B” tévesen tulajdonított neki egy bizonyos szándékot (például: „De hiszen én szívesen beviszem a vacsorádat”), „B” pedig ennek megfelelően helyesbíti korábbi feltételezését (például: „Pedig azt hittem, hogy ...”). E hatékony működés feltétele tehát az, hogy a *korrektív szándékú válaszok szándéktulajdonításai ne fussanak be ugyanannyira eltérő implikációs pályát, mint az „eredeti” közlések jelentésváltozatai*. Ha ugyanis ez az utóbbi eset történik meg, akkor a kommunikáció további folyamatára vár a korrekció feladata. Ekkor azonban nemcsak a tárgypéldával azonos jellegű, egyszerűbb közléseknek tulajdonított téves jelentéseket kell helyesbíteni, hanem a későbbi, korrektív szándékú – vagy annak tulajdonított – magyarázatok jelentéseit is. S ahogyan az „eredeti” közlések jelentésváltozatai mindig előlegezések sorozatából jöttek létre, épp annyira eltérő sorozatokat alkothatnak – s meggátolhatják a hatékony korrekciót – az ilyen eltérő jelentésváltozatok helyesbítésére hivatott magyarázatok magyarázatai is.

A személyközi kommunikáció folyamata tehát lehet korrektív hatású. De ugyanaz a körülmény, az előzmények hosszú sora és a hozzájuk való kapcsolódások eredményezhetik az értetlenségnek „kimagyarázkodások” során tapasztalható növekedését is. Hasonló hatásúak a kapcsolatalakítás egyéb kommunikációs tényezői. A családtagok motivációi növelhetik a kölcsönös megértés esélyeit, de például a féltő aggodás és a féltékenység között nincsenek fényévnvi távolságok. Ugyanígy: a testi közelség, a nonverbális kommunikációk gazdagsága a megértés esélyének növeléséhez vagy csökkentéséhez egyaránt hozzájárulhat. S végül ugyanannyira ellentmondásos a *tagok egymásról alkotott képének és kölcsönös ismeretének hatása*.

Kapcsolataik alakítása folyamán a családtagok összefüggő és helytálló képet próbálnak alkotni egymásról. E képbe beletartozik a másik fél jelleme, fontosabb tulajdonságai, szerepei, képességei, szokásai, ízlése, egész személyisége. Ezeknek az egy-

másról alkotott, de idővel változó képeknek *háromfajta tapasztalati forrásuk van. Az első* — de *sosem kizárólagos* — forrást azok a megnyilatkozások alkotják, melyeket partnerük a velünk folytatott interakciókban tett. Ide tartozik mindaz, amit *a második személy* szavakkal, mozdulatokkal, tekintetével vagy hanghordozásával *tudósít önmagáról*, arról, ami vele történt, amit látott vagy hallott, amit ő és barátja vagy munkatársai tettek, amit szívesen vett vagy amire kényszerült. E tudósítások — részben célzott beszámolók, elejtett megjegyzések, részben nem-verbális jelzések — az ő szelekciójának termékei. Ugyanakkor mi nemcsak ezeket a szelektált beszámolókat (elmondott eseteket, jelzett véleményeket, hangsúlyokat és mozdulatokat stb.) vesszük tudomásul, nemcsak azt, amit partnerünk közölt, hanem szelekciójának általunk feltételezett módozatait is. Ezeket, mint magatartásának vélt indítékait „befoglaljuk” róla (például a családon kívüli aktivitásairól, szerepeiről) formált képünkbe. Vegyük figyelembe, hogy a szelekció elengedhetetlen feltétele mindenfajta kommunikációnak (vö. LUHMAN, 1975b). Vagyis a partnerünkről kiformált kép mindig bonyolultabb, mint az, amit ő magáról nyújtani tud.

Ennek további oka az, hogy tetteinek és szavainak nemcsak saját megnyilatkozásai alapján tulajdonítunk jelentést, hanem felhasználjuk a két másik információforrást is. *A második forrás, saját közvetlen megfigyeléseinkből szerzett tapasztalatunk* róla olyan helyzetekben, amikor mások is jelen voltak, hiszen láttuk, hallottuk, megértettük partnerünket munkahelyén vagy barátai között, tapasztaltuk, miként bánt valaki mással családjában vagy rokonságunkban. *A harmadik forrást* a munkatársak, rokonok, barátok, tehát *kettőnkhez képest egy vagy több „harmadik fél”* jelenti, hiszen az ő elejtett megjegyzéseikre vagy szándékos tudósításaikra is támaszkodhatunk. Ezek alapján kiegészíthetjük és ellenőrizhetjük azokat az információkat, amiket partnerünk közöl önmagáról, a vele történetekről.

Gyakran úgy is tűnik, mintha éppenséggel az „ellenőrzés” lenne e másik két forrás felhasználásának legfontosabb feladata. Olyankor nevezetesen, ha szeretnénk megtudni az „igazat”, mert partnerünk közléseit hiányosnak vagy szándékoltan hamisnak, hazugnak tartjuk. Máskor inkább csak többet vagy mást is szeretnénk ismerni arról, ami vele történik s ezért megpróbáljuk közvetlenül megfigyelni őt vagy meghallgatni egy „harmadik fél” beszámolóját. Az ilyen „ellenőrző”, „kiegészítő” vagy „módosító” információk révén azonban újból és mindig többet tudunk meg a közlések tárgyyszerű tartalmánál. A források összevetésének nagy értéke ugyanis abban van, hogy *jobban megismerjük a partner által végzett szelekciót, „alakításait” és „énje prezentációját”* (GOFFMAN, 1976; 1981), azokat a formákat tehát, amelyekben ő próbálja *meghatározni kommunikációs helyzetét*. Ezáltal nemcsak őt, az általa mondottakat tudjuk kiegészíteni vagy ellenőrizni, hanem *magunkat is* — hiszen az ő szelekciójáról, magatartásának motivációiról kialakított felfogásunkat is megerősíthetjük vagy megváltoztathatjuk.

Mindez természetesen nem elhatározás dolga, hanem a kapcsolat alakulás kommunikációs folyamatának szabályszerű alapszerkezete. „A”-nak „B”-ről — s megfordítva — kialakított képe mindig kettőjük közös műve. (Nemcsak az övéké, hanem több konkrét „harmadik fél”-é is, de most még tekintsünk el e bonyolító tényezőktől.) Együttműködésük révén „A” mindig többet tud saját aktivitásairól, tapasztalatairól, hiszen ezek mindig bonyolultabbak, mint amennyit ezekről „B”-nek közölni képes. „B”

azonban nemcsak e közlések tárgyát fogja fel, hanem a közlések szelekciós módszereit is megismeri s ezért „A” közléseit mindig értelmezi e szelekcióról — vagyis „A” magatartásának feltételezett indítékairól — alkotott saját felfogása szerint. Következésképp „A” beszámolóit és szándékolt jelzéseit, kérdéseit, véleményeit vagy kéréseit „B” a maga módján mindig minősíti, értelmezi, mert „mögéjük tud látni”, mert mindig interpretálja azt, ami „A” szelekciójának eredménye lett.

Ennek az ellentmondásnak a személyközi dinamikája — s mindenfajta intimitást strukturáló hatása — abból származik, hogy minden „A” tudja ezt minden „B”-ről — és megfordítva. S mert ezt tudják egymásról, ezért próbálják hitelesíteni a családtagok külső aktivitásai szelektív érzékeltetésének szabályait, ezért próbálják irányítani és ellenőrizni azt, ahogyan partnereik a másik két forrást (személyes, közvetlen tapasztalataikat és a „harmadik fél” tudósításait) igénybe veszik.

Az intim szféra sok területén figyelhetjük meg a szelektivitás szabályosságának hitelesítésére törekvő próbálkozásokat (GOFFMAN, 1981). A legjellemzőbbek és legismertebbek talán azok a kísérletek, melyekkel házaspárok próbálják meggyőzni egymást házasságon belüli és azon kívüli nemi szerepeik összeegyeztethetőségéről, szándékaik megbízhatóságáról, hűségükről stb. Az egyik házastárs féltékenységre történő válaszreakcióival (megelőzésekkel, nyílt vagy ügyesen rejtett cáfolatokkal, ellenbizonyítékokkal, megnyugtatóssal és másfajta kommunikációs taktikákkal) a másik fél mindig saját szavahihetőségét akarja igazolni, s egyúttal közléseinek szelekciós módjait, ezáltal pedig magatartása elfogadottnak számító indítékait próbálja hitelesíteni.

Az explicit tartalmakon alapuló kölcsönös megértésnek azonban van még egy, a személyközi kommunikáció természetéből fakadó nehézsége. Ezt a *közvetlen kommunikáció két „szintjé”-nek különbsége*, illetve az okozza, hogy a kommunikáció és kapcsolat kialakítás mindig egyszerre folyik a „tárgy”- és a „viszony szint”-jén (WATZ-LAWIK és mts., 1968). „Tárgyszinten” jelzik az emberek azt, „amiről szó van”, amire szavaik és nem verbális jelzéseik tárgyszerűen vonatkoznak, „viszony szinten” pedig közvetlen kommunikációjuk *társas jelentését* értelmezik. Azt tehát, hogy a másik szavaival, mozdulataival javasol vagy követel, gátol vagy bátorít, hogy egyenrangúnak tekint vagy sem, hogy örül nekünk vagy elege van belőlünk, hogy „egyszerűen csak mond valamit”, vagy pedig zavartan magyarázkodik. Ahhoz, hogy ezen a szinten értelmezhesük a másik ember közlését, nincs mindig szükségünk közösen beszélt nyelvre. Sőt, a más országbeli idegen, aki nem érti az utcán gyerekével veszekedő apa nyelvét, szavait, azt még értheti, hogy itt veszekedés zajlik. Ehhez elsősorban arra van szükség, hogy a nem verbális jelzések jelentéseit megértsük, mert ezek rendszerint „meta”-szinten fejezik ki a személyközi helyzet és kapcsolat meghatározását. „Metakommunikációs viszony meghatározások sorozata építi fel fokozatosan a kapcsolat közös normáit, olyan módon, hogy egyik vagy másik fél normapozíciói elfogadásra kerülnek, majd a közös norma alapján újabb viszonydefiníciók próbálkozásai indulnak meg.” (BUDA, 1979, 155.).

A kommunikáció két szintjét durván megfeleltethetjük verbális és nem-verbális csatornáknak: a verbális közléseket tárgyszinten, a nem-verbálisokat viszony szinten értelmezzük. A szintek és csatornák közötti összefüggés azonban ennél az általánosságnál sokkal bonyolultabb (lásd BUDA és LÁSZLÓ, 1981a). Először is vannak olyan kommunikációs aktusok, melyekben csak az egyik csatornát használjuk (amikor csak

mozdulatokkal érintkezünk vagy amikor levélben kommunikálunk valakivel), de ilyenkor is mindig két szinten értelmezzük a közléseket és konstruáljuk meg a jelentést. Másodszor: igen gyakori eset, hogy a családtagok megfogalmazzák, verbális közlésük tárgyává teszik kapcsolatuk valamely kérdését, valamilyen köztük kialakult feszültséget, örömeiket vagy gondjukat. S az is előfordul, hogy kapcsolatuk *egészéről*, sorsáról, jelenéről vagy jövőjéről próbálnak beszélni egymással. Az ilyen megfogalmazások között vannak revelatív erejű, nagy jelentőségű vallomások, amik hosszú ideig a kapcsolat alapjául szolgálhatnak. Kérdés azonban, hogy mit mondhatunk az explicit viszonymeghatározások általános kapcsolatalakító hatásáról? S a válasz e kérdésre attól függ, hogy az ilyen explikációkat — melyeknek tárgya éppen a szóban forgó viszony — vajon nem ugyanúgy két szinten értelmezzük-e, mint bármilyen más tárgyú közlést, kérést, javaslatot.

Ez a kérdés tehát a *nyílt kommunikáció* lehetőségét firtatja, s a válasz a tulajdonításokról, illetve a személyközi kommunikáció „értelmező”-jellegéről szóló korábbi elemzés alapján valószínűsíthető. Nem lehetséges az, hogy a partnerek a kapcsolatokról szóló szavaknak, azok fogadtatásának, a kérdéseknek és válaszoknak ne tulajdonítsanak szándékot — egy, a tárgyszinthez képest meta-„viszonyszinten”. Szándékaik megfogalmazása, tisztázása ilyenkor is két kommunikációs szinten folyik. *Az a képességük, hogy tudunk egymásról egymással beszélni, tehát nem biztosíthatja a kölcsönös megértést, sőt ennek további akadálya lehet.* Éppen ezért tartom korlátozott érvényűnek az olyan kutatások eredményeit, melyek a kinyilvánított „kapcsolati törekvésekre vonatkoznak” s azokat a javaslatokat, melyek explicit és kölcsönösen elfogadott „kapcsolati törvényekkel” próbálják növelni a majdani konfliktusok feldolgozási esélyét (MILLER és STEINBERG, 1975).

2. A kapcsolatok rendszere.

A személyközi kommunikáció működését elemezve feltettem, hogy a jelentésadás során „A” mindig és csakis „B” magatartását értelmezi. Elvonatkoztattam attól, hogy például a család sosem csak két tagból áll, hogy a tagok rendszerint két nemhez s legalább két nemzedékhez tartoznak s családi szerepeiket még további fontos vonatkozások szabják meg. Erre az elvonatkoztatásra eddig szükség volt, mostantól azonban figyelembe kell vennünk a kapcsolatok rendszerét is. Ezek ugyanis a legelemibb kommunikációs aktusokat is messzemenően meghatározzák. A tulajdonításokat, előlegzéseket és értelmezéseket a partnerek mindig ebben a rendszerben végzik, melyben figyelembe kell venniük másokat is — mint jelenlevő vagy távollevő, de a másik fél által képviselt tagokat —, és tudniuk kell, hogy ezeket a másik fél is figyelembe veszi, előlegezniük kell egymás effajta reflexióit stb.

„A” és „B” rendszeresen közvetíti egy vagy több másik tag szükségleteit, érdekeit, elvárásait egymásnak, reflektál az ilyen közvetítésekre, elvárja a másik féltől az ilyen közvetítéseket és előlegzi a másik fél erre vonatkozó reflexiók szempontjait. A személyközi közvetítések alkalmi vagy tartós szerepekké formálódhatnak, melyeket két másik tag között tölt be az egyén s kialakulhatnak — alkalmi vagy tartós, egy harmadik tag érdekében működő vagy ellene irányuló — koalíciók. Mindez arra vall, hogy „C” tag

rendszerint „jelen van” valamiképp „A” és „B” kommunikációjában, *függetlenül attól*, hogy fizikailag jelen van-e s hogy az adott kommunikáció *tárgyszinten* mennyire vonatkozik őrá. Ezzel nem azt kívánom állítani, hogy „A” és „B” mindig „C” nevében (az ő érdekeit, szükségleteit kifejezve) kommunikál, hanem azt, hogy *kapcsolatuk az ilyen közvetítések és reflexiók sodrában formálódik*.**

A kapcsolatok szorosan összefüggő rendszere kifejeződik a kapcsolatalkítások motivációiban is. Abban, hogy a tagok elvárják egymástól szerepkészleteik elemeinek valamilyen összehangolását, előlegezik a másik félnek az adott interakción kívül eső szerepeit is, és figyelembe veszik a partner hasonlóképp várható előlegezéseit. A szerepkapcsolatok terminusaiban kifejezve: a házaspár tagjai egyúttal gyerekek és/vagy szülők, testvérek, sógorok, menyek és vők lehetnek és ezeket a szerepeiket is megjelenítik házastársi kapcsolatukban. A másik személyre irányuló elvárásaikban tehát egyrészt közvetítik a maguk részéről, másrészt reflektálják a másik fél tetteinek és indítékainak előlegezésében kapcsolataik egész rendszerét. Ismeretes, milyen érzékeny lehet az egyik házastárs arra, hogy viselkedik például szülőként vagy menyként/vőként a másik s mennyire összemosódik kettejük érzelmeiben az, ahogyan egymásnak a harmadik, negyedik családtaggal való kapcsolatára reagálnak.

Ezek az összemosódások okozzák, hogy a mélyebb családi konfliktusokat nagyon nehéz tárgyszerűen korlátozni az aktivitások vagy elvárások bonyolult összefüggéseinek egy-egy jól körülhatárolt elemére. S ugyanez okozza a konfliktusmentes, a lehetséges konfliktusokat kizáró egység iránti vágyat. A családtagok nem tudják örökös méricskélve érzékeltetni azt, hogy a másik fél milyen gyerek és milyen testvér, vagy milyen házastárs és milyen szülő. Kifejezhetik ugyan ebbéli véleményeiket, reagálhatnak arányosan és megkülönböztető módon, de folyamatos törekvésük marad, hogy elhárítsák az ilyen — affektív és kognitív jellegű — disszonanciákat, és minél egységesebbé tegyék kapcsolataikat. Erre van szükségük ahhoz is, hogy kialakíthassák közös életük feltételeit.

Két tag kapcsolata másként alakul attól függően, hogy egymás megértéséhez miként társul egy harmadik vagy a többiek megértése.

Általánosságban elmondható, hogy létrejöhet két (vagy három, négy stb.) tag között a megértés úgy, hogy ez egy (vagy két, három stb.) másik tag kizárásával jár, de úgy is, hogy ez *mindegyik tagra* nézve kölcsönös. Nem azt állítom, hogy ez utóbbi esetben a megértés mindegyik párkapcsolatban egyforma jellegű és mélységű, hanem azt, hogy nem irányul tartósan egyetlen másik tag ellen sem. Ezt, *a tartós diszkrimináció hiányát tekintem a legfontosabb kritériumnak*, amikor a kölcsönös megértést a *kapcsolatok egész rendszerére* kívánom értelmezni.

A kapcsolatok rendszere azonban nem változatlan képződmény. Az évek során változhat a létszám, a tagok összetétele, életkora stb. Az *idődimenzió* jelentőségét legvilágosabban talán a családtagok közötti feldolgozatlan konfliktusok láncolati hatásai mutatják. A kapcsolatok egy-egy új életszakaszban mindig továbbrendeződhetnek s ennek folyamán gyakran nemcsak a régi konfliktusok megoldása nehezebb, hanem további, az előbbieket megoldatlansága miatt még nehezebben megoldható konfliktusok kelet-

**MORGAN (1975) szerint a családoknak nem is a párok, hanem a triádok az igazi alapegységei, mert a tagoknak nincs egymáshoz viszonyítva egyértelműen rögzített pozíciójuk.

kezhetnek. Várható tehát, hogy konfliktusok tárgya, időzítése, manifesztációs módja és kezelése *másmilyen* lesz ott, ahol a tagok hosszabb ideje képesek egymás megértésére, mint ott, ahol erre nem képesek. Mindenesetre a kölcsönös megértés működését *tartós folyamatnak* gondolom, olyannak, ami hosszabb időn át szabályozza a családtagok kapcsolatrendszerét.

Az eddigiek alapján összefoglalható a jelenség néhány fontosabb tulajdonsága. A kölcsönös megértés nem valamilyen egyszer s mindenkorra elérhető és biztosítható állapot, hanem olyan *személyközi teljesítmény*, amit a családtagok együttműködéseik és konfliktusaik során folyamatosan hoznak létre;

- értelmezhető a kapcsolatrendszer egészére, ha tartósan egyik családtag sincs „*kizárva*” belőle;
- olyan *folyamat*, melynek szintje növekedhet vagy csökkenhet az idő függvényében;
- addig elért szintje nagyban *meghatározza a konfliktusok jellegét*, megoldásuk esélyét és módját.

A kapcsolatok szorosan összefüggő rendszerét s ennek időbeli alakulását mint döntő elméleti szempontokat kell felhasználni a kölcsönös megértés kommunikációs problémáinak elemzésénél. De ha visszagondolunk a problémákra, főként a jelentésadás sorozatainak az értelmező tulajdonítások révén kialakuló eltéréseire, akkor érthető, hogy miért okoz további, már alig áttekinthető bonyodalmakat e két szempont figyelembevételének követelménye.

Kanyarodjunk vissza egy pillanatra ahhoz a példához, mellyel a személyközi kommunikáció folyamatának vázát kívántam szemléltetni! Egyetlen dialógus egyetlen közlését elemeztem ott – azt, hogy „Kész a vacsora” – s közben általánosságokkal, az időponttal, a két szereplő házastársi szerepével és térbeli elhelyezkedésével, illetve tevékenységével jeleztem a helyzetet. A gondolatmenet kifejtésének érdekében eltekintettem tehát egy sor olyan tényezőtől, melyeket a kölcsönös megértés esélyének és szintjének értelmezéséhez feltétlenül be kell vonni az elemzésbe, ha egy családról, nem pedig tetszőleges emberpárról van szó. Eltekintettem elsősorban a közlés jelentésváltozatainak konkrét mozzanataitól: a szóbeli előzményektől, a helyzet kialakulásától, más családtagoktól stb. Azoktól az összefüggésektől tehát, melyeket figyelembe veszünk a személyközi kommunikáció *kontextusában*, s melyek meghatározzák a megértés normatív szintjét.

3. A kölcsönös megértés normatív szintjei

a) szerepkapcsolatok formális helyzetekben

A mindennapi élet során számtalan alkalommal kerülünk többé-kevésbé formális és átmeneti jellegű, határozott funkciójú interakcióba. Amikor például egy étterembe érkezve azt tapasztaljuk, hogy az ismeretlen pincér udvariasan és figyelmesen szolgál ki bennünket, akkor érteni véljük magatartását s van okunk úgy gondolni, hogy ő is tudja, mit várunk tőle. Sejthetjük például, hogy a pincér magatartása másmilyen lenne, ha részegek volnánk, ha toprongyosan és kéregetve állítanánk be az étterembe, ha cigányok vagy négerek lennénk stb. Sztereotipikus tudásunk révén vannak meg azok az ér-

telmezési mintáink, melyek lehetővé teszik, hogy jól megértsük egymást. Ez persze csak lehetőség, de e gondolatmenethez egyetlen ilyen elvi lehetőség is elegendő. A döntő az, hogy a *különböző kapcsolatokban tanúsított megértés teljességét, részlegességét, hiányát, illetve felszínességét vagy mélységét viszonylagosan kell elbírálnunk*: ahhoz a mércéhez képest, melyet a kapcsolat tagjai állítanak fel. Két ismeretlen ember formális és alkalmi kommunikációjának is van (persze itt is helyzetről helyzetre, kapcsolatról kapcsolatra változó) kívánatos „megértési mércé”-je, melyhez képest ítélik interakciójukat teljesen vagy részlegesen sikeresnek. Minél gazdagabb, sokrétűbb személyközi múltja van a tagok interakciójának és minél személyesebb és partikulárisabb szándékokra — illetve ezek előlegezésére és annak tanúsítására — vonatkozik a megértés, annál magasabb a mércéje. A bensőséges ismeret igénye is ilyen mércét jelent. Azt, hogy „belelássunk” a másik fél minél többféle megnyilvánulásának indítékaiba, hogy felfogjuk szükségleteinek rejtett jelzéseit, s hogy ugyanezt elvárhassuk tőle is.

A kölcsönös megértés szintjének vagy mércéjének „magassága” tehát további kérdéseket vet fel. Minél magasabb ez a mérce, annál komplexebbek a megértés feltételei és annál nagyobb erők hajtanak a kölcsönös elvárások jelzései, előlegezései és ezek tanúsításai felé. E kétfajta szempont — a megértés lehetséges, illetve kívánatos szintje — együttes szem előtt tartásával kell elemezni a mércék viszonylagosságát és a hozzájuk képest elért sikert vagy sikertelenséget. Ezt is az előbbi példa segítségével érthetjük meg. A pincér és a vendég közti jó megértés lehetősége abból adódik, hogy mindketten olyan szabályozókat követnek, melyekért személyükben aligha felelősek. *Az alacsony mércéhez képest lehetséges és kívánatos megértés tehát csakis úgy jöhet létre, hogy lemondanak a személyes normákról és elvárásokról*, s hogy kommunikációjuk kontextusa egyszerű, funkcionálisan világos tartalmakból áll.

b) informális kapcsolati helyzetek

Minél több partikuláris elvárást, ezeknek a kölcsönös előlegezését és tanúsítását engedi meg egy kapcsolat, vagyis minél bonyolultabb a kommunikációs kontextus, annál magasabb a megértés mércéje. De minél magasabb ez a mérce, annál inkább felelősek a résztvevők — s annál inkább tartják egymást felelősnek — az általuk alkotott kontextusért. Ennek így is kell lennie, hiszen személyesebb normákat egymással maguk fogadtatták el éppen azért, mert kívánatos volt számukra, hogy bensőségesen ismerjék és értsék meg egymás magatartásának és közléseinek mélyebb indítékait. A folyamat eredménye, mint *személyközi múltjuk közös hatása fejeződik ki kommunikációk kontextusának gazdagságában és bonyolultságában*. A futólagos, „szerepközi” kapcsolatoknak nincs ilyen bonyolult kontextusuk és a résztvevőknek nincs is szükségük rá. Az erre való törekvést „bizalmaskodásnak” gondoljuk s ez esetleg megzavarhatja célzatos interakciónkat. Minél személyesebb viszont egy kapcsolat, annál gazdagabbak a résztvevők kommunikációinak kontextusai.

Ezt bárki megtapasztalja, ha idegenként érkezik egy új munkahelyre, társaságba vagy más, informális csoportba, s érteni szeretné az ott folyó kommunikációt, a résztvevők utalásait. Persze ezek nélkül is „érthet” minden szót és kifejezést — hiszen birtokában vannak anyanyelvi kódok s bizonyos szociokulturális kódok —, de rejtett

utalások megértése nélkül nem férhet hozzá a kommunikáció személyközi jelentéséhez, mert nincsenek birtokában az informális kapcsolati kontextus kódjai.***

Ezt a jelenséget a modern nyelvtudományban többféle módon közelítik meg. Legnyomatékosabban a preszuppozíciók, sugalmazások és célzások, illetve a kijelentések igazságértékének különféle jelentésbeli előfeltevéseit vizsgálva hívták fel a figyelmet rá. Arra tehát, hogy a verbális megnyilatkozások mindig tartalmaznak „kötött információkat” s ezek ismerete nélkül nem érthető meg, nem előlegezhető és követhető a beszédaktus. A kötött információk cseréjének határesetek az, amikor egy bizonyos konkrét esetre, helyzetre, történetre utalnak a kommunikációs partnerek (MÉREI, 1975). A közvetlen párbeszédnek mindig a „preszuppozíciók hatálmában” (ZVEGNI-CEV, 1979) vannak, s mindig így formálódik a „konvencionális”-sal ellentétes „kommunikációs” jelentés. Ezt Grice elméletének alapján fejt ki TERESTYÉNI (1981). Az informális kapcsolati kontextusok bonyolultságának egyik összetevője tehát az, hogy a személyes partikuláris elvárások és ezek előlegezései „kötött információk”-ká alakulnak, olyan utalások tárgyaivá, amiket minden résztvevő jól megért — hiszen ők alkották meg és fogadták el hallgatólágon azokat —, a kívülállók és idegenek viszont nem teljesen vagy egyáltalán nem érthetnek, mert nem voltak részesei ezeknek a szimbolikus aktusoknak. Minél több és minél sokrétűbb, többféle „kötött információt” tartalmaznak a diskurzusok, annál bonyolultabb a kontextus.

c) intim kapcsolati helyzetek

A kontextus gazdagsága minden tartósabb személyközi kapcsolatra jellemző, de természetesen nem egyforma mértékben. Ez az összefüggés csak a szükséges, de nem elégséges kritériuma az intim kapcsolatoknak.

Vannak olyan tartós csoportok, melyekben a tagok együttműködésének többé-kevésbé gazdag személyközi múltja és kontextusa van, kapcsolatuk mégsem intim jellegű. Ahhoz ugyanis, hogy egy kapcsolatot vagy kapcsolatrendszert intimnek nevezünk, szükség van arra is, hogy kommunikációik során a tagok egyrészt lehetővé tegyék, másrészt megkívánják a kontextus különlegesen intenzív felhasználását. Amikor kölcsönös elvárásaikban és azok előlegezéseiben ezt nem teszik lehetővé és kívánatossá, akkor kapcsolatuk lehet személyközi módon informális, többé vagy kevésbé gazdag kontextusú, jó vagy rossz, de nem válik intim jellegűvé. Ilyenek a kevésbé szoros iskolai vagy munkahelyi kapcsolatok, ilyen a legtöbb szomszéd kapcsolat. A szorosabb barátság azt jelenti, hogy ezeknél intenzívebben lehet és kell felhasználni a kapcsolati kontextust. S miután ez nem egyszeri kommunikációs aktus, a bizalmas utalások jelzései és tanúsításai további intenzív felhasználást tehetnek lehetővé és kívánatossá. A legszemélyesebb kapcsolatok intimitása tehát egyfelől a kontextus rendkívüli bonyolult-

***Ettől eltérő kérdés, hogy milyen szociokulturális kódokat használ az idegen, illetve az a csoport, ahová becsöppent. Mindenesetre ahhoz, hogy kommunikativan — s ne csak nyelviileg — legyen kompetens e csoport tagjai körében, ehhez mindkét kódrendszerre — a szociokulturális jellegűre és az informális-személyközi jellegűre — szüksége lesz. A „kommunikatív kompetencia” fogalmához lásd HYMES, 1978.

ságából, másfelől abból áll, hogy megteremti a lehetőséget és a motivációt az ilyen kontextus különösen intenzív képzésének és felhasználásának.

A kölcsönös megértés lehetséges és kívánatos mércéje így, a felhasználási lehetőség és követelmény szintjén át függ a kapcsolati kontextus bonyolultságától. Az „intim megértés” a legmagasabb mércét jelenti, azt tehát, hogy a résztvevőknek törekedniük lehet, de törekedniük is kell egymás legszemélyesebb megértésére és ennek tanúsítására. Az ilyen „szabad kényszerűség” messzemenően ambivalens s ez kifejeződik a családi élet erkölcsi értékeire — a kölcsönös szeretetre, a bensőséges közeledésre, meghittségekre, odaadásra s természetesen a megértésre — vonatkozó közmegítélés bizonytalanságaiban és kétértelműségeiben: abban, hogy nevetünk a vígjátékok „minta családjain”, s hogy megrendülünk az állami gondozottak sorsán vagy mások családi tragédiáin. Kifejeződik tehát az ilyen értékek utáni sóvárgásban és a rájuk vonatkozó szkepszisben.

Ahhoz azonban, hogy elfogulatlanul ítélhessünk az ide tartozó kérdésekben, el kell hagynunk a modern kultúrkritika szempontjait s vissza kell térnünk eredeti problémáinkhoz. Az intim „kapcsolatalakítás” és „kölcsönös megértés” fogalmait a kommunikációs kontextusképzés és kontextusfelhasználás intenzitásával vonatkoztattam egymásra. A továbbiakban már nem az interakciókban való részvétel és a személyközi kommunikáció általános normatív feltételeit (a szándéktulajdonító és elvárásokat előlegező-tanúsító jelentésadást), hanem ezt a speciális feltételt kell szem előtt tartani. A következő kérdés ezért így hangzik: hogyan történik a kapcsolati kontextusok intenzív képzése és felhasználása?

4. Az intim kapcsolati kontextusok szerkezete

Ahhoz, hogy a családok funkcióikat elláthassák, szükség van a tagok közötti rendszeres együttműködésre. Vegyük példának a háztartási teendők végzését mint a családok egyik fontos életfunkcióját. A különféle háztartási teendőket (munkavégzéseket, ügyintézéseket, beszerzéseket) minden családban valahogyan, valamilyen rendben végzik a tagok, ez a rend az ő együttműködési standardjaikból áll. A koordináció időben és térben zajlik. A koordinációs szabályokkal kapcsolatos kérdés így hangzik: az, hogy egy bizonyos tevékenységet, például egy háztartási rutinfeladatot ki, mikor, hol, kivel, milyen eszközökkel stb. lát el, ez mitől függ?**** Az ilyen és ehhez hasonló kérdésre adható lehetséges válaszok — vagy pedig a válaszokra vonatkozó újabb kérdésekre adható válaszok — utalnak a családtagok egymásra vonatkozó befolyási gyakorlatára. Ezek összességét „személyközi kompetenciaviszonyok”-nak nevezem és azt állítom, hogy *e viszonyok minden családban kontextusokat alkotnak s a tagok ezeket implicit módon foglalják bele tevékenységeik, feladataik koordinálásába is*. A kontextus képzése és felhasználása során a tagok nemcsak személyközi kompetenciaviszonyaikra utalnak. Vannak másfajta kapcsolati összefüggések és kontextust képző jelentősége van az olyan szerkezeti képződményeknek is, mint a családtagok közötti koalíciók és közvetítő szerepeik. Ezeket az összefüggéseket és szerkezeti alakzatokat itt nem vizsgálhatom.

****A kapcsolati szabályok kérdésével és hasonló szempontú, de terápiás célzatú osztályozásával foglalkozik HALEY (1981).

Csupán azt hangsúlyoznám, hogy az *intim személyközi kontextus döntő módon az így implikált összefüggésektől, nem pedig a helyzetnek szerepkategóriákban értelmezett általános és konvencionális jelentésű tartalmaitól függ.*

Az explicit szerepegyeztetések és a konvencionális, általánosítható jelentésű normakövetések helyett figyelmünket ezért az implikált kapcsolati összefüggésekre és szerkezetekre kell összpontosítanunk. Azt kell megértenünk, hogy *a kontextusok nem magánvaló és végérvényes keretek, de nem is könnyen változtatható nézőpontok.* Magunk képezzük és használjuk utalásait, s minél tevékenyebben, minél több partikuláris elvárást tanúsítva és előlegezve veszünk részt ebben, annál inkább vagyunk felelősek azokért az összefüggésekért, amelyeket implikálnunk kell és lehet bennük. Tökéletesen egyetértek E. Goffmannel, aki szerint nem elégséges a kontextust „reziduális kategória”-ként kezelni, „valami olyan differenciálatlan, globális dolognak, amelyre akkor – de csak akkor – kell hivatkozni, amikor meg kell magyarázni, hogy miért tér el észrevehető mértékben az, amit mondtak, és az, amit mondani kívántak. Ez a taktika nem engedi meg annak felismerését, hogy akkor, amikor efféle eltérés nem figyelhető meg, a kontextus továbbra is döntő jelentőségű – annak ellenére, hogy lényegében az adott megnyilatkozás szokásos kontextusáról van szó.” (GOFFMAN, 1981, 531.). Éppen a szokásos, a kapcsolatban rutinszerűen képzett és felhasznált szimbolikus közeg érdemli meg a legnagyobb érdeklődést.

A kapcsolati kontextus implikatív képzése hallgatólagos standardokat, „munka-egyezségeket” hoz létre. GOFFMAN (1976) a „benyomáskeltés” elemzésekor alkotta meg a „munka-egyezség” („working-consensus”) fogalmát, mellyel a kialakuló interakciók „modus-vivendi”-jének legfontosabb feltételét jelölte. LAUER-HANDEL (1977) kitágította a fogalom jelentésének terjedelmét: „A munkaegyezség túlmutat annak a részleges interakciónak a keretén, amiben kialakul. Meghatározza a résztvevők olyan tevékenységét is, melyek kívül esnek ezen, de kötődnek e szóban forgó és a résztvevők kapcsolatát meghatározó interakcióhoz.” (121. o.). Ezek szabályozzák a családtagok rutinszerű helyzetmeghatározásait, együttműködésük módját, elvárásaik kölcsönös tanúsítását, és előlegezését. A standardok hallgatólagosságuk révén rendszerint magától értetődőek és gyakran természetesnek tűnnek. Érintkezéseik, együttműködéseik olyan feltételeiként használják ezeket a tagok, amik „egyszerűen így vannak”. Elengedhetetlen ez a családi élet köznapi menetéhez és a kommunikációs szervezet normális működéséhez is. Ha az összes családtag örökösen tisztázni próbálná a másik fél szándékainak, kérésének vagy igényének jogosságát, eredetét és összefüggéseit, akkor a legegyszerűbb együttműködés is megakadna, „megállna az élet”. E magától értetődő egyezségek kifejlődhetnek családi szokásokban, hagyományokban, rítusokban is, melyek garantálják a jelentés nyilvánvalóságát. Éppen emiatt nehéz megismerni a szokásba rögzült, tehát ellenállóképes kontextus személyközi keletkezését, „csináltságát”. Emiatt maradnak rejtve képzésének és felhasználásának módjai. *Ami magától értetődő, azt nem lehet kétségbe vonni – tehát megismerni sem* – mindaddig, amíg valaki meg nem sérti az egyezséget, amíg valamilyen új körülmény, egy hirtelen változás vagy egy idegen elvárás meg nem rendíti magátólértetődőségét. Ezt kívánom megmutatni egy ülésrendi szokás példájával.

A „Morvai”-családnál, T.-faluban tett látogatásaink során jegyeztük le az alábbi esetet (Sebes Anna kutatása alapján SOMLA, 1978a). {A család szóban forgó tagjai:

id. M. István, 58 éves segédmunkás, K. Teréz, 52 éves tsz-tag és fiúk ifj. M. István, 31 éves keresk. alkalmazott.) A jelenet a ház egyik szobájában zajlott, hétköznapi este, amikor a kutatónőn kívül csak ifj. M. István és édesanyja volt otthon. Részlet a kutatási jegyzőkönyvből:

„A konyhából bemegyünk a szobába megnézni a tv-ben a korona visszaadását. Én külön, a sarokba ültem, Teréz néninek hagyva a legjobbat, a középső fotelt. Mikor fia bejött, Teréz néni felugrott, Pista pedig elfoglalta ezt a kényelmes fotelt.”

Az eset ismertetéséből kiderülhet, hogy miért lehet „magától értetődő” náluk ez az ülésrend. M. Teréz mindenfajta együttlét alkalmával férjének és fiának engedi át a jobb, a kényelmesebb helyet, s ő maga rendszerint visszahúzódik. Ezt valamennyien így szokták meg, a szokás magától értetődőségét azonban most megrendítette a kutatónő jelenléte:

„Pista egy percre ült, majd felállt és megpróbálta nekem átadni helyét, de én nem fogadtam el.”

Pista (ifj. M. István) azért állt fel, mert a „vendégé az elsőség” vagy a „nőé az elsőség” illemszabályát követte. E szabályok elvárását előlegezhette a kutatónő részéről, s mozdulatával egyrészt előlegezését tanúsította, másrészt kifejezte, hogy a náluk szokásos ülésrend megváltoztatható ilyen helyzetekben s ekkor a kutatónő által elvárt szabályok válnak érvényessé. Aztán meggyőződött róla, hogy feltételezése téves volt, hiszen gesztusát észrevették, de elutasították.

„Erre újra leült, de megint egy pillanat múlva újra felugrott és az anyjának akarta átadni a helyét, aki szabadkozni kezdett...”

A tulajdonítás tévességének lehetséges okára csak most eszmélt rá Pista. „Egy ütemmel később” vette észre, hogy a kutatónőnek egy, az önáluk szokásos ülésrendtől eltérő szabályra vonatkozó elvárása van, melynek érvényessége kizárja, de legalábbis megelőzi az előbb hibásan feltételezett illemszabályokét. Második felugrása már ezt a helyes tulajdonítást követte. Édesanyja, Teréz szabadkozása azonban tanúsította azt, hogy náluk ez „egyszerűen így van” és nem is lehet másként.

Nem állítom, hogy a Morvai család tagjai számára megrendítő erejű volt ez a felismerés. Talán átgondolták, hogy az ő ülésrendjük nem magától értetődő módja a tv előtti elhelyezkedésnek, hogy ez lehetne másként is, s hogy mások ezt nem tartják természetesnek. Vannak ennél sokkal megrendítőbb felismerések a családtagok életében. Házastársak, szülők vagy gyerekek idegen környezetben, kivételes alkalmakkor vagy egy új kapcsolatban hirtelen megtapasztalják, hogy „másként is lehet”. Az életút egy-egy fordulóján, az iskola befejeztével, össze- vagy szétköltözés után, a gyerekek megszületését vagy felnőtté válásukat követően, hosszabb betegségük alatt vagy nyugdíjas kor kezdetén „egyszer csak” rádöbbenhetnek, hogy eddig milyen — észre sem vett, megszokott — feltételei voltak életüknek. S az is előfordulhat, hogy valamelyik életszakasz derekán, mindenféle hatások és tapasztalatok felhalmozódása után egy hirtelen, véletlen esemény világítja meg kapcsolataik kontextusát, a rutinok és hallgatóságos egyezmények „értelmét”, rejtett személyközi összefüggéseit. (BERGER és KELLNER (1973) ezt a házasságok történetében mutatja ki.)

A hallgatóságos egyezségek implikációit tehát nem szabad a családok szokásainak, hagyományainak problémájával összekeverni. Az implikatív kontextusképzés és kontextusfelhasználás kérdése túlmutat a szokások inerciális erején. Kétségtelen, hogy a rendszeres együttlét mindenütt kialakít ilyen rögzült magatartásmódokat és kommu-

nikációs kereteket. De egyrészt nem mindenfajta hallgatólagos egyezség rögzül szokásban, másrészt a kontextusképzés szempontjából *nem a rögzültség formája a lényeges, hanem a belé foglalt magától értetődőségek kapcsolati utalásai*. (A szokások, rutinok /„custom”, „habit”, „practice”/ és az implikált szabályok közötti különbségekhez lásd: GANZ, 1971.)

Ez igen fontos szemléletbeli különbség. Az ülésrend, egyáltalán a szokások értelmezhetők másként is, s egy morfológiai osztályozás kimutathatja, hogy a nemek és életkorok közötti különbségtevésnek (az étkezőasztalnál vagy a tv előtt) milyen társadalmi és kulturális hagyományai vannak. A magyar néprajztudomány feltárta az ilyen hagyományokat (BALASSA és ORTUTAY, 1979), s okunk van feltételezni, hogy ezek a Morvai családban is szabályozták az ülésrendet. (Annál is inkább, mert az ő lakóhelyükön, Palócföldön e hagyománynak igen nagy ereje volt és van.) A néprajzi magyarázat véleményem szerint nem mond ellent az előbbi elemzésnek, hanem mást figyel meg és másra vonatkozik. Az itt követett szempontból ugyanis az a fontos, hogy ugyanebben a szociokulturális környezetben élő más családok ugyanezt a szociokulturális hagyományt másképp dolgozhatják fel és őrizhetik meg, s ezért a morfológiailag azonos vagy hasonló ülésrendi típusban merőben eltérő kapcsolati kontextusok lehetségesek. Például a tv-nézési szokások kutatása során kitűnnek az ilyen eltérések: „...így például a férfi dominanciájú családokban a férj lepiszergi az anyósát vagy a feleségét, akik fecsegnek; ott, ahol a házaspár egymást segíti, ott a kisgyerek etetése és fürdetése után a házaspár együtt ül és nézi a filmet; vagy a széttartó családoknál például a televízió előtt sem valósul meg az egység, a felek csak egy légtérben tartózkodnak, de a gyerek cselleng, a feleség alszik, a férj keresztretjvényt fejt a nyitott tv előtt.” (BARCZY és ERDÉLYI, 1980. 46.)

Az ilyen hallgatólagos standardok tehát nemcsak kultúra- vagy rétegspecifikus képződmények, hanem kapcsolatspecifikusak is, a tagok kommunikációs kontextusképzésének és kontextusfelhasználásának során formálódhatnak ki. De miért egyszerűbb kiigazodni a nyílt félreértéseken, mint a hallgatólagos munkaegyezségekben? Miért olyan nehéz összefüggően kifejezni ezeket a magátólértetődő standardokat?

A családokban számtalan együttműködési, tevékenységi és értelmezési standard alakul ki, s már jeleztem, hogy ezekből nem minden rögzül szokásokban vagy pontosan megfogalmazható szabályokban. De azért a családok szabályozzák valamiként, hogy tagjaiknak milyen ügyben kihez kell fordulniuk; hogy kitől mit szabad elfogadni; hogy mi számít sértésnek és tréfának; hogy milyen hangerővel beszéljenek egymással; hogy a lakásban mi tekinthető rendnek vagy tisztaságnak; hogy mikor milyen testi közelség engedhető meg vagy kívánatos egymás között stb. E standardok egy része is együtt járhat szokásokkal, mégsem azokra vonatkozik. Azt könnyen lehet például a gyerekeknek előírni és pontosan megfogalmazni, hogy milyen alkalmakkor, milyen szavakkal, öltözékben köszöntsék fel nagyszüleiket, vagy rokonaikat. A szokások rituáléja tehát többé-kevésbé pontosan körülírható s minél rituálisabbak a hozzá tartozó magatartások, annál pontosabban megtaníthatók. Azt azonban nem lehet előre megtanítani, hogy mi mindent nem szabad kérniük, megkérdezniük vagy csinálniuk a gyerekeknek felköszöntés előtt, alatt vagy után. Mindezt meg kell tanulniuk, s aztán „tudniuk kell” — de nem tanulhatják és tudhatják meg a szokásokra vagy bármilyen másra vonatkozó tételesen kifejtett szabályokból. Egyértelműen megfogalmazhatják a szülők például azt, hogy

gyerekük írjon nekik levelet, amikor szünidőben a rokonoknál nyaral. Azt is kifejezhetik, hogy hány darab és milyen terjedelmű levelet várnak s megmondhatják, hogy erről vagy arról a tárgyról feltétlenül írjon. De — feltéve, hogy spontán beszámolót (is), nem pedig kizárólag meghatározott tárgyú tudósítást várnak — azt már nem lehet explicálni, hogy mi mindenről szóljanak a levelek. Vagyis *nem lehet egy algoritmusnak megfelelő utasítást készíteni olyan beszámolókhöz, melyeknek tárgya attól is függ és részben éppen az, mit és hogyan él át a beszámoló írója.*

Ez még határozottabban mutatható ki például a szexuális élet kontextusaiban. Itt is kialakulnak olyan tevékenységi és kommunikációs standardok, viselkedési minták, amelyek szabályozzák a résztvevők magatartását. Ezek közül eléggé sokat vizsgáltak meg s hasonlítottak össze a szexológusok. Elismerem, hogy a standardok legtöbbje — vagy akár mindegyike — tárgya lehet a szexuális partnerek dialógusának s hogy a résztvevők szabályozhatják és ellenőrizhetik kölcsönös magatartásukat az így explicált standardokkal. Elismerem azt is, hogy a szexuális kapcsolatok egy részében felszabadító ereje lehet az ilyen nyílt és őszinte dialógusnak. De nem fogadhatom el az elvi lehetőségét annak, hogy ilyen módon szabályozható a szexuális — vagy bármilyen más élettevékenységre vonatkozó — magatartás minden olyan mozzanata, amely fontos a tagok számára. Ez ugyanis megszüntetné a *spontaneitást*, a nemi kapcsolatok egyik legfontosabb motivációs forrását.

A spontaneitás és rugalmasság ezért egyik szerkezeti tulajdonsága az informális kommunikációk kapcsolati kontextusának (CICOUREL, 1972). Vajon nincs ellentétben ez a korábban elemzett tulajdonsággal, a rutinok és hallgatólagos egyezségek magától értetődőségével? Véleményem szerint ellentétben van, de éppen ez az ellentét fejezi ki a kapcsolati kontextusok „rossz alternatíváit”. Amikor — hosszabb időn át, tartósan — megszűnik a kontextus rugalmassága, akkor a résztvevők kapcsolata személytelenné és „szerepközié” válik. Ilyenkor meg kell elégedni a rögzült elvárások előlegzésével, jelzésével és tudomásulvételével, nincs mód a változtatásra, pontosan tudni lehet előre minden kérdést és választ. S miután ezt tudni lehet, a tagok nem fejezhetik ki partikuláris szükségleteik jelzésével — szerepüktől való „távoltartással” (GOFFMAN, 1981) — individualitásukat. Amikor viszont tökéletesen rugalmassá és bizonytalanná vált a kontextus, amikor már nem lehet biztonsággal számítani magától értetődő standardokra, akkor a résztvevők nem tudnak igazodni egymáshoz. Ilyenkor sosem lehet pontosan tudni, mi következik, milyen „húzás” várható a másik fél részéről s e támpontok hiánya miatt nem sikerül a kapcsolatok „modus vivendi”-jét kialakítani. *Egyik esetben sem jöhet létre az, amit itt kölcsönös megértésnek nevezünk.*

Ezekkel a sarkított megfogalmazásokkal nem az volt a célom, hogy a kontextusok képzésének empirikus módjait ragadjam meg. E két végletbe aligha lehet tapasztalati úton besorolni a családokban ténylegesen folyó megnyilatkozások többségét. Az ilyen szélsőségeknek inkább elméleti értékük lehet, nevezetesen az, hogy segítségükkel pontosabban megérthetjük az *egyensúlyozás tartós szükségességét* és az értelmezési standardok artikulációs nehézségeit.

Gyakran előfordul, hogy több, egymásnak ellentmondó vagy egymástól eltérő implikációt használ fel az egyik családtag, s a másik mégis megérti őt anélkül, hogy tisztázniuk kellene a *logikailag ellentmondó, lélektanilag azonban összeférő* utalásokat.

A kontextus egyidejű magátólértetődősége és rugalmassága rendszerint biztosít egy tágabb vagy szűkebb körű szabad játékteret, s erre a partnereknek szükségük is van.

E játéktéren folynak a már említett percepcióhitelesítési és -ellenőrzési próbálkozások, illetve mindenfajta *kommunikációs taktikák*. Vannak olyan taktikai eljárások – mint a zsarolás, elvakítás, megtevesztés, hamis ígéretés, megvesztegetés – melyeket becstelennek tartunk és elítélünk. De azt a kontextus kapcsolati implikációi döntik el, hogy egy bizonyos kommunikációs aktus taktikázást (mesterkedést, ügyeskedést) vagy pedig taktikus (okos és ügyes) magatartást jelent. Aligha rójuk fel valakinek a tapintatot, a fegyelmezettséget, a megfontoltságot, pedig ezek is taktikák. A mindenkori kontextustól függ, hogy egy szenvedélyes konfliktus során az egyik fél hallgatását sunyi lapulásnak, tartózkodó beismerésnek, óvatos semmitmondásnak, vagy rendíthetetlen állhatatosságnak tartjuk, s hogy passzivitását együttműködési készsége jelének („hallgat-lak”) vagy érdektelensége kifejezésének minősítjük.

A kommunikációs taktika tehát nem feltétlenül szándékos elkendőzése valaminek, amit Karinthy Frigyes „bűvös szék”-ében tüstént bevallhatnánk. Kétségtelenül vannak hazug cselfogások és csapdák barátok vagy családtagok között is (FODOR, 1979), de ezek valószínűleg csak a legkirívóbb – mert a leleplezést és a tényleges szándék pontos felderítését elvileg lehetővé tevő – változatai a kontextusképzés során alkalmazott taktikáknak. A kevésbé szembeötlő kommunikációs módszereknek is bőséges irodalma van ma már (MILLER, 1976), de alaposabb megismerésükhöz és konceptualizálásukhoz, azt hiszem, még sok elmélyült elméleti munkára és olyan empirikus kutatásra lesz szükség, melyben világosan konfrontálódhatnak a szociológiai, nyelv-tudományi, szemiotikai, pszichológiai szempontok. Az alábbiakban tehát csak példaszzerűen sorolnám fel a taktikák néhány típusát. (Ezek természetesen nem zárják ki egymást és az alábbi sorrend nem jelent semmiféle rendszert.)

- a kommunikációs *helyszín* megválasztása (például: anyós vagy menyé nem akárhol, nem a másik fél lakásában, hanem a sajátjában akarja lefolytatni vitáját);
- adott helyszínen az *ülésrendből* vagy *elhelyezkedésből* fakadó előny kihasználása (térközsabályozással, ültetéssel stb.)
- *más személy vagy személyek szándékos bevonása* szövetségesként, tanúként, bíróként;
- *ad hoc metakommunikációs szabályok* felállítása (például: az időtartamra: „Csak tíz percem van”, vagy a vita tárgyra: „Csak arról beszéljünk, hogy...”);
- a *hangerő* vagy a *beszédrítmus megválasztása*, irányítása, növelése vagy csökkentése verbálisan („Ne heveskedj!”) vagy nem verbálisan; *odafigyelés* vagy *közömböség demonstrálása nem verbálisan* (tekintettel, testhelyeztettel);
- *külön nyelv használata* (idegen nyelvé vagy tolvajnyelvé), hogy a harmadik személy ne értse („Nicht vor den Kindern!”)
- *analógiák, metaforák, általánosságok használata*;
- *nem verbális és taktilis módszerek* (sírás, mosoly, nevetés, simogatás stb.) a figyelem, elismerés, hozzájárulás, támogatás kivívására.

Ilyen és ehhez hasonló taktikákat különböző kommunikatív stratégiákban használhatunk. Többféle céllal lehet nevetést kiváltani, hibát beismerni, egy tettet igazolni vagy magyarázkodni, meggyőzni vagy megfélemlíteni (JEFFERSON, 1979; SCHÖNBACH, 1980). De a stratégiákat és taktikákat egyaránt a mindenkori kapcsolati kon-

textus képzésének és felhasználásának szempontjából kell értelmezni. Vegyünk egy példát! Az „elhárítási” taktika abból áll (HEWITT és STOKES, 1975), hogy a beszélő biztosítani próbálja magát a lehetséges ellenérvekkel vagy tulajdonításokkal szemben. Például: „Tudom, hogy hülyeség, amit mondok, de...”, vagy „Persze a te szüleid is dolgoznak, de...”. Ennek sikere sok tényezőtől függ, elsősorban azonban attól, hogy a partner hogyan minősíti az elhárítási szándékot, ami viszont főként attól függ, milyen szinten értik meg egymást, milyenek e most folyó beszélgetés kontextusának mélyebb és tartósabb kapcsolati összefüggései.

A kommunikációs taktikáknak és stratégiáknak is a kontextus értelmezési standardjai biztosítanak működési teret. E játéktér minden személyközi kommunikációban kialakul s mindegyik partner megpróbálja saját szükségletei szerint kihasználni. A pszichológia és pszichiátria főként a patogén játszámákkal és stratégiákkal foglalkozott – s a pszichoterápia is abban látja fő feladatát, hogy hozzásegítse a rászorulókat az eligazodáshoz, ellenőrzéshez és kellő gyakorlathoz e játéktér kihasználásában. Ennek különös jelentősége lehet a házassági vagy szexuális tanácsadásban, a családterápiában, de a nevelési tanácsadásban is.

A kölcsönös megértés feleslegessé teszi, hogy a partnerek tisztázzák azt, ami magától értetődő. A tartós értetlenség, meg nem értés szükségessé teszi ezt, de e szükség önmagában is erősen korlátozza a megnyugtató tisztázás lehetőségét. Az eddigiek alapján már megérthetjük, milyen jelentősége van ennek az összefüggésnek a családtagok kapcsolat alakulásában. Az *explikáció révén* ugyanis nemcsak az történhet, hogy egy addig rejtett és bizonytalan utalást szavakba öntenek, hanem ezáltal kisebb vagy nagyobb mértékben, esetleg döntően *megváltozhat a kontextus szerkezeti alapja s az egész kapcsolat is*. Amikor hallgatólagos standardok implikációi – melyek addig rugalmasan alakíthatóak voltak – egyszerre határozottakká válnak s egyértelműen igaznak vagy hamisnak bizonyulnak, akkor *a kimondás révén átalakulhat az egész kontextus*, mert a nyíltan tudott összefüggések helyébe szükségképpen újabb utalások kerülnek, amik most már e nyílt tudásra – vagy a kimondás szándékára – vonatkoznak.

Annál nehezebb és annál több indulati energiával jár a fontosnak érzett tények, elhatározások vagy tervek nyílt közlése, minél inkább felforgatják és megújítják e szavak a kapcsolati kontextus addigi szerkezetét. De sosem a „puszta téma” – akár a párválasztás, akár az elköltözés szándéka, akár valamilyen megtörtént esemény – az, amiből rendkívüli indulatok fakadnak, hanem mindig *a kontextusban várható hatások* okozzák ezt. (Ezért olyan gyakori, hogy egy idegen nem érti meg a rágódás okait s nem képes átélni az előlegzett helyzetet, hiszen nem ismeri kellőképpen az összefüggérendszer, melyben a számára ártalmatlan téma várhatóan robbanást okozhat.)

Ez főként sorsdöntőnek szánt bejelentések megfogalmazására, fogadtatására, annak előlegezéseire és reakcióira vonatkozik. A „nyílt kommunikáció”-t azonban nem szabad kizárólag az addig homályos vagy álcázott tettek, szándékok és elhatározások hirtelen kifejtésének, indulattal közlésének és reakciójának tekinteni. Az ilyen helyzetekben inkább csak a *radikális kontextusváltoztatásra*, a „tisztá lap” elkezdésére vagy a „nyílt kártyákkal” történő folytatásra vonatkozó igények megnyilvánulásait láthatjuk. Kevésbé radikális igénnyel is lehet – s gyakran szükséges – nyíltan beszélni. Az *önfeltárás* szándéka és a másik fél megértő együttérzésének igénye például munkahelyi vagy magánéleti félelmeink során, feszültségeink közepette vagy kudarcunk után is rábírhat

ezek nyílt megvallására. Még fontosabbak és nagyobb hatásúak lehetnek az olyan érzelmi, akaratí kétségekről folytatott dialógusok, melyek a szándékok bizonytalanságainak mélyen partikuláris, a személyiség lényegéhez tartozó mozzanatait tárhatják fel. Az ilyen nyílt dialógusok ugyanis nemcsak a szóban forgó kétségek megvilágításában és az aktuális döntésben segíthetnek, hanem egy sor járulékos hatásuk lehet: elmélyíthetik a tagok képét egymásról s egymás közléseinek szelekciós módjairól; újabb implikációkkal gazdagíthatják kettejük kapcsolati kontextusát; a másik fél empátiás készsége szélesítheti kölcsönös megértésük körét s ennek tapasztalata pozitív érzelmekkel szöheti át egész kapcsolatukat.

Az eddigiek tanulságaként megállapítható, hogy nyílt kommunikáció kialakulásának és felszabadító hatásának olyan feltételei vannak, melyek ez intim kapcsolati kontextusok tartós szerkezeteiből fakadnak. A kölcsönös megértés esélye végül is e szerkezetektől, illetve az általuk meghatározott kontextusoktól függ.

Irodalom

- ALLPORT, G. W., 1980, *A személyiség alakulása*, Gondolat, Budapest.
- BALASSA Iván, ORTUTAY Gyula, 1979, *Magyar Néprajz*, Corvina, Budapest.
- BARCZY Magdolna, ERDÉLYI Ildikó, 1980, *Tévéhatás társas mezőben*, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- BERGER, P. L., KELLNER, H., 1973, Marriage and the Construction of Reality: an Exercise in the Microsociology of Knowledge, In: FABERMAN, H. A., GOODE, E. (eds.), *Social Reality*, Prentice Hall, New-Yersey, 70–86.
- BUDA Béla, 1978, *Az empátia – a beleélés lélektana*, Gondolat, Budapest.
- BUDA Béla, 1979, *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*, (2. kiad.), Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- BUDA Béla, 1980, Kontextus és kommunikáció az emberi kapcsolatokban, RADICS Katalin, LÁSZLÓ János (szerk.), *Dialógus és interakció*, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 220–228.
- BUDA Béla, LÁSZLÓ János, 1981, *Beszéd a szavak mögött*, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- BUDA Béla (szerk.) 1981, *Pszichoterápia*, Gondolat, Budapest.
- CICOUREL, A. V., 1972, Basic and Normative Rules in the Negotiation of Status and Role, In: SUDNOW, D. (ed.), *Studies in Social Interaction*, The Free Press, New York, 229–258.
- FODOR Katalin, 1979, Fortélyos manőverek, *TETT*, 3, 26–29.
- GANZ, J. S., 1971, *Rules*, The Hague, Mouton.
- GARFINKEL, H., 1972, Studies of the Routine Grounds of Everyday Activities, In: SUDNOW, D. (ed.), *Studies in Social Interaction*, The Free Press, New York, 1–30.
- GOFFMAN, E., 1976, *The Presentation of Self in Everyday Life*, Penguin, Harmondsworth.
- GOFFMAN, E., 1981, *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*, Gondolat, Budapest.

- HALEY, J., 1981, Házasságterápia, In: BUDA Béla (szerk.), *Pszichoterápia*, Gondolat, Budapest, 461–499.
- HEWITT, J. P., STOKES, R., 1975, Disclaimers, *American Sociological Review*, 1, 1–11.
- HYMES, D. H., 1978, Kommunikatív kompetencia, In: HORÁNYI Özséb (szerk.), *Kommunikáció*, 2. kötet., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 333–356.
- JEFFERSON, G., 1979, A Technique for Inviting Laughter and its Subsequent Acceptance Declination, In: PSATHAS, G. (ed.), *Everyday Language*, N.Y. Irvington Publ. Inc., New York, 79–96.
- LAUER, R. H., HANDEL, W. H., 1977, Social Psychology. The Theory and Application of Symbolic Interactionism, Houghton Mifflin, Boston.
- LUHMANN, N., 1975, Einfache Sozialsysteme, In: *Soziologische Aufklärung*, Band 2. Westdeutsche, Opladen, 21–38.
- MÉREI Ferenc, 1975, Az utalás – az élményközösség szemiotikai többlete, In: VOIGT Vilmos, SZÉPE György, SZERDAHELYI István (szerk.), *Jel és közösség*, Akadémiai, Budapest, 145–170.
- MILLER, G. R., STEINBERG, M., 1975, *Between People: A New Analysis of Interpersonal Communication*, Palo Alto.
- MILLER, G. (ed.), 1976, *Explorations in Interpersonal Communications*, Sage Publications, Beverly Hills–London.
- MORGAN, D. H. J., 1975, *Social Theory and the family*, Routledge and Kegan Paul, London, Boston.
- PLÉH Csaba, TERESTYÉNI Tamás (szerk.), 1979, *Beszédaktus–Kommunikáció–Interakció*, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.
- SCANZONI, J., POLONKO, K., 1980, A Conceptual Approach to Explicit Marital Negotiation, *Journal of Marriage and Family*, Vol. 42. No. 1, 31–44.
- SCHÖNBACH, P., 1980, A category system for account-phases, *European Journal of Social Psychology*, 10, 195–200.
- SOMLAI Péter (szerk.), 1978a, Családmonográfiák, *Szociológiai Füzetek*, 18.
- SOMLAI Péter, 1978b, A családmonográfia kutatási módszere, In: SOMLAI Péter (szerk.), Családmonográfiák, *Szociológiai Füzetek*, 18, 5–28.
- SUDNOW, D. (ed.), 1972, *Studies in Social Interaction*, The Free Press, New York.
- TERESTYÉNI Tamás, 1980, Kovencionális jelentés – kommunikációs jelentés, In: RADICS Katalin, LÁSZLÓ János (szerk.), *Dialógus és interakció*, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 169–199.
- TERESTYÉNI Tamás, 1981, Adalékok a jelentéstulajdonítási stratégiák tanulmányozásához a verbális kommunikációban, *Pszichológia*, 4, 553–567.
- WATZLAWICK, P., BEAVIN, J. H., JACKSON, D. D., 1969, *Pragmatics of Human Communication*, Faber and Faber, London.
- ZVEGINCEV, V. A., 1979, A nyelv és a beszéd preszuppozíciói, In: PLÉH Csaba, TERESTYÉNI Tamás (szerk.), *Beszédaktus–Kommunikáció–Interakció*, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 178–190.

MUTUAL UNDERSTANDING IN INTIMATE COMMUNICATION SYSTEM

Inquiries concerning the formation of intimate relationships are being conducted within two sorts of theoretical framework. The one, called „*consensus-theory*“, since it tries to investigate taking it as a function of harmonizing the roles, cannot render an account of the formation of overloaded structures. The other, called „*conflict-theory*“, calling for entirely open communication, do not reckon with long-running processes of relation-formation. The author outlines a new theory with the problem of a chance for mutual understanding in its focus.

The point of departure of „*relationship-concept*“ is that interpersonal communication is being conducted in a wider *context* of relationships, therefore its meaning stems from mutual intention-attributions and the anticipation of these: „I know that you think, that he or she believes that I ...“ The references of this context, at least in principle, are explorable, but it is also circumscribed by the same context if this is practically necessary or possible. Explicit communicative conventions cannot change this either since new implicative strata of their relationships are also created by the participants in the course of forming these conventions.

The more intimate people's relationships are, the higher the normative level, the possible and desirable standard of their mutual understanding is.

The making and exploitation of intimate relationship-context can hinder but also it can help the willingness and capability of the persons to understand each other mutually. In every relationship there form interpretation of the „taken for granted“, that the person can lean on in intention-attributions and anticipations when they communicate.

The more solid these standards are, the more reliably they can anticipate each others' expectations and reactions, and also, the more difficult is to modify or renew relationships. On the other hand, the more loose and malleable these standards are, the more flexibly and plastic relationships can be, but also, the less reliably they lean on them in anticipating expectations.

The optimal balance and the shifts from it are brought about by those „deep structures“ of relationships to which the persons can refer as unquestionable standards of their common past. The chance for mutual understanding therefore depends on the long-lasting process of „interpersonal story“: on concerting their motivation for accepting the privacy of their partner and that of the others; on the strength of their mutual influences, on reconciling their competences and on sorts of their coalitions.

(We would like to refer the reader to an other part of the author's monography, not published here, for description of these implicated „deep structures“ along with case-analyses.)